

סימן פה

פירעון נדר מיורשים

ראשי פרקים

שאלה

- א. גביית חוב מיורשים
 - ב. נדרי צדקה לאחד מיתה
 - ג. הסבר שיטת הרמ"א
- תשובה

שאלה *

אדם ביקר בכפר בשבת ובזמן עלייתו לתורה נדר תרומה לבית הכנסת. לאחר כמה ימים נפטר אותו אדם, לפני שהספיק לשלם את נדרו. האם היורשים מצווים לפרוע את נדרו?

א. גביית חוב מיורשים

בשו"ע (ח"מ סי' ק"ז סעי' א') נפסק להלכה:

מצוה על היורשים לפרוע חוב אביהם, וכופים אותם בכך... במה דברים אמורים? – כשהניח קרקעות. אבל אם לא הניח אלא מטלטלים, אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם מהם, אבל מצוה עליהם לפרוע חוב אביהם מהם.

וביאר הגר"א (ס"ק א') שאמנם המצוה במטלטלין היא משום כיבוד אב ואם, אבל הכפייה במקרקעין היא משום ששיעבודא דאורייתא, שכן מלוה על פה גובה מן היורשים (קידושין י"ג ב.). ולפי זה במטלטלין, שלא תקנו שייגבו מהיורשים (שכין דלית להו קלא, לא סמך המלוה עילויהו) – אין כופין אותם; מפני שכאן אין שיעבוד, ואין כופין על מצוות כיבוד אב ואם (תוס' כתובות פ"ו ע"א ד"ה פריעת).

אך נראה שכל זה שייך רק במלוה, שהמלוה אינו סומך על המטלטלין. אך בנדר לביהכ"ג, שאין כאן מי שישמוך על דעת הנודר אלא הוא עצמו בלבד – גובים אפילו מן המטלטלין. ובר

מן דין, לפי תקנת הגאונים גובים גם ממטלטלין (שו"ע שם).

ב. נדרי צדקה לאחד מיתה

ולכאורה נראה שיש לפטור את היורשים מלשלם, עפ"י מה שפסק הרמ"א (ח"מ סי' רנ"ב סעי' ב' בהג"ה):

מי שנשבע או נדר ליתן לפלוני כך וכך, ומת ולא נתן – יודשיר פטורין, ואין בזה משרם מצוה לקיים דברי המת.

והנה בענין "מצוה לקיים דברי המת" יש שתי דעות בין הראשונים (עי' ב"י ד"ה קי"ל, כתב המרדכי): לדעת ר"ת (ספר הישר סי' ק"ח, מובא בתוס' גיטין י"ג ע"א ד"ה והא), רק בממון שהופקד ביד שלישי אמרינן "מצוה לקיים דברי המת". ואילו לדעת הרמב"ן (ד"ה לעולם) לאו דווקא בשליש, והוא הדין כשמצווה לבניו או למי שסיפק בידו לעשות.

וא"כ בנודר או נשבע, שלא ציווה לא את היורשים ולא את מי שהממון בידו – לכו"ע לא אמרינן מצוה לקיים דברי המת. (ועיין מהרי"ט ח"מ סי' נ' סד"ה ולא).

אלא שיש להקשות על דברי הרמ"א: מדוע לא יתחייבו היורשים מדין "שיעבודא דאורייתא" או מדין מצוות כיבוד אב ואם? וכן הקשה בשו"ת רעק"א (סי' קמ"ו ד"ה הנה) על פסק הרמ"א הנ"ל ממשנה במסכת קנין (פ"ב מ"ה), שם נאמר:

האשה (יולדת), החייבת בשני תורים או בני יונה: לעולה ולחטאת, שהביאה חטאתה ומתה, יביאו יורשים עולתה. – עולתה ומתה, לא יביאו יורשים חטאתה.

ומכאן למדנו שבעיקרון יש אחריות על היורשים לכבד את ההתחייבות של המוריש להקדש!

* שבט תשל"ד. השאלה נשאלה ע"י משפחת ברחי לאחר פטירת אביהם, ר' שלמה ברחי ז"ל.

נחלקו בענין זה הב"י והרמ"א: לדעת הב"י (מובא בשו"ת הרמ"א סי' מ"ז) היורשים חייבים לשלם את נדרו של אביהם; ולדעת הרמ"א הם פטורים מלשלם. ולפי זה, הרמ"א, בהגהתו לשו"ע, מתכוון גם לנדר שחל עליו מחיים. וע"כ צריך לחלק לדעת הרמ"א בין חיוב עולה, שחל על הנכסים, לבין חיוב צדקה, שלא חל על הנכסים אלא על האדם, ואין אדם מוריש את חיובו לבניו.

ועי' קצוה"ח (סי' ר"צ ס"ק ג' ד"ה אמנם) שחילק בין נדר לשבועה. וכתב שבנדרי צדקה, כיון שהתורה ציוותה אותו בכך, כדכתיב (ר"ה ו' ע"א): "בפיך - זו צדקה" - חל שיעבודא דאורייתא על הנכסים (והצדיק בזה את דעת הג"י הל"ל); אך בשבועה, שאינו אלא משום "בל יחל" - נכסיו לא משתעבדים, ולכן היורשים פטורים. וצ"ע מדוע בשבועה לא ישתעבדו נכסיו לקיים שבועתו?

בהמשך הדברים עמד הקצות על כך שהב"י סותר את עצמו: בהל' מקח וממכר (סי' ר"ב ד"ה וכתב עוד) הוא מביא את דברי הרמב"ם (הל' מכירה פכ"ב הט"ז) שכתב בשכיב מרע שאמר פירות דקל לעניים, ומת - שהיורשים צריכים לקיים את דבריו. והקשה הב"י: הרי הוא דבר שלא בא לעולם, ואין כאן קנין אלא נדר, וכיון שמת אין היורשים חייבים לקיים נדרו! והקשה הקצות: הרי הב"י עצמו כתב בתשובה (המובאת בשו"ת הרמ"א) שהיורשים חייבים לקיים נדר שנדר אביהם! ותירץ, שבנדר על דבר שלא בא לעולם, לא חל החיוב על הנכסים, אלא אקרקפתא דגברא; וכיון שמת, פקע חיובו. ואילו הנדר סתם ומת, נשתעבדו נכסיו מחיים. אך צ"ע, מה בכך שהחיוב הוא אקרקפתא דגברא? ומדוע לא נאמר שהשתעבדו נכסיו לחיובו זה? אלא ע"כ צריך לומר שעל חיוב גברא לבד לא חל שיעבוד נכסים אלא כאשר החיוב הוא גם על הנכסים.

ובשם המהרי"ט (ח"מ סי' נ' ד"ה לא) הביא הקצות שדימה נדר לחיובו של המלוה בריבית

ותירץ הגרעק"א שהרמ"א מירי באחד שנדר וקבע שחלות הנדר תהיה לאחר מותו, או לאחר זמן, ומת בינתיים. ואילו המשנה מדברת במקרה שחלות הנדר היתה בחייו של הנודר. והרמ"א הולך לשיטתו בהל' נדרים (יו"ד סי' נ"ח סעי' ז), שפסק כדעה המובאת ברי"ף (ב"ק י"ח ע"ב) וכדעת הרשב"א (מובא ברעק"א שם), שצדקה אין לה דין הקדש לומר שאמירתו לגובה כמסירתו להדיוט, ולא הוי כאילו נתחייב בקנין; אלא כמו חיוב לקיים שבועתו, שאין היורשים חייבים בו. מה שאין כן בחיוב להקריב עולה, שחיוב זה כבר חל על נכסיו.

והנה בשו"ע (ח"מ סי' ר"ב סעי' ז) מובאת מחלוקת בין הראשונים בדיון מי שהקדיש דבר שלא בא לעולם: לדעת הרמב"ם (הל' מכירה פכ"ב הט"ז רה"ט) ההקדש חל. ולדעת המרדכי (ב"ב פ"ט סי' תרכ"ד-תרכ"ה) ההקדש אינו חל, וחיובו הוא רק מטעם נדר; ואם מת לפני בוא הדבר לעולם, היורשים פטורים, משום שהנדר חל רק אחרי מיתה. והרמ"א הכריע שם כדעת המרדכי.

הכס"מ (וכן בב"י, ד"ה וכתב עוד) עמד על כך שהרמב"ם עצמו (הל' ערכין פ"ו הכ"ו והל' ל"א-ל"ג) מחלק בין אדם שהקדיש את החפץ שלא בא לעולם לבין מי שאמר "הרי עלי", ורק באפשרות השניה הוא מתחייב מטעם נדר. ועפ"י זה הסביר את הרמב"ם בהל' מכירה. ומתוך כך חלק על הבנת הטור, שהסתמך רק על הרמב"ם בהל' מכירה, ועפ"י זה כתב שיש מחלוקת בינו לבין הרא"ש. והוסיף הכס"מ שמה שכתב הרמב"ם בענין שכיב-מרע שנדר, שהנדר חל גם לאחר מיתה - הדבר מחייב רק מטעם שהיורשים היו נוכחים בשעת הנדר, וסברו וקיבלו; וכאילו הם עצמם נדרו. ולכן מה שנכתב בשו"ע חייב להתפרש כך. מאידך גיסא, נראה מדברי הרמ"א שאכן יש מחלוקת בענין זה, כהבנת הטור.

ועכ"פ בנד"ד, שהנדר חל מיד - משמע שגם לדעת המרדכי, שהרמ"א פסק כמותו, היורשים חייבים. וכן כתב בפת"ש (ס"ק ט). אלא שהביא שם את תשובת הרמ"א (סי' מ"ה, שאלה ג), שם

אך בהשבת ריבית (לעיל אות ב') אין חוב משפטי כלל אלא מצוה אישית להחזיר ריבית. שהרי מבחינה ממונית, הריבית שלקח – בדן לקח, ואין כאן גזל, כמו שכתבו המפרשים (עי' ריטב"א ב"מ ס"א ע"ב ד"ה מה להנך, משל"מ הל' מלוה ולווה פ"ד ה"ג); אלא שהתורה אסרה זאת וציוותה עליו להחזיר. והוא הדין בצדקה, כיון שכל חיובו הוא משום "בל יחל" – א"כ אינו חיוב עצמי לתת צדקה; אלא שאם לא יתן, הוא גורם להחטיא את לשונו במה שנדרר ולא קיים (ונדרי צדקה אינם כקונמות, שהם איסורי "חפצא", אלא דינם כנדרי מצוה, שהם איסורי "גברא" כשבעת. עי' ר"ן נדרים ח' ע"א ד"ה והלא). ועי' שערי יושר (שער ה' פרק ב').

ועיין קצוה"ח (סי' רנ"ה ס"ק ב' בסופו) שכתב שנדרי צדקה אין בהם קנין אלא חובה בעלמא. ובשו"ת מהרי"ט (ח"מ סי' נ') כתב שמי שנדר ומת – מצוה לקיים דברי המת. ואע"פ שלא הושלש ביד שלישי, מכיון שהאב היה מצווה לקיים את נדרו – דומה הדבר להושלש ביד שלישי, והיורשים חייבים לקיים את נדרו. ובדעת הקצות, הסובר שגם בצדקה יש חיוב "חפצא", יש לומר שהוא הולך לשיטתו (סי' ר"צ ס"ק ג' ד"ה ב"ד), שיש שיעבוד נכסים בצדקה. ועי' בדבריו שהביא ראייה משוטה, שיורדין לנכסיו. וראייתו תמוהה: שהרי שוטה פטור מן המצוות, ומדוע נכסיו יהיו משועבדים, הרי נכסוהי דאיניש אינון ערבין ליה, וכשהשוטה פטור, גם הערב פטור? אלא ע"כ צריך לומר שהמדובר במיסים של צדקה, וכגון במקום שהיתומים חייבים, וכך יתכן שגם שוטה חייב. עכ"פ אין מכאן ראייה לכך שנכסים משתעבדים לצדקה. וא"כ יש להקשות על פירושו של הגרעק"א בדברי הרמ"א, שהוא בניגוד לדעת הרמ"א עצמו. שהרי לפי הגרעק"א, הרמ"א בשו"ע (סי' רנ"ב) מיירי בהקדיש לאחר מותו, אך אם הקדיש בחייו, היורשים חייבים. ומתשובתו אנו למדים שאפילו אם הנדר חל בחייו, היורשים פטורים. מיהו נראה לענ"ד שגם הרמ"א לא פטר אלא יורשים סתם; אך בן, שחייב בכבוד אביו,

להשיב את הריבית שגבה, שאין בו שיעבוד נכסים (רמב"ם הל' מלוה ולווה פ"ד ה"ג). והקצות דחה את ראייתו, משום שבריבית יש מצוות עשה מיוחדת – "וחי אחיך עמך" – ולו לדידה אזהר רחמנא ולא לבריה; אך נדר, דינו כשאר מלוה הכתובה בתורה. אך לפי האמור לעיל יש לומר שבריבית החיוב הוא רק על האדם ולא על הנכסים, והוא הדין לנדר; וזוהי כוונת המהרי"ט.

ג. הסבר שיטת הרמ"א

ולפי זה נראה שיש לומר אחרת בהסבר דעת הרמ"א, המהרי"ט ויתר הפוסקים הסוברים שאין שיעבוד נכסים בנדרי צדקה: ונראה שלדעתם צדקה דינה כהשבת ריבית, שאין בה חיוב משפטי, אלא מצוה אישית גרידא. ואינה דומה לכל מלוה הכתובה בתורה, שהתורה רואה אותה כחוב משפטי, דהיינו: כיון שהוא לא רק מצווה לקיים את המצוה אלא שהוא חייב לקיים את המצוה בין בגופו בין בממונו, כגון פדיון הבן, הקרבת קרבן וכדו'.

ויש לעיין במשנה במסכת ערכין (כ' ע"א):

האומר... דמי עלי, ומת – לא יתנו היורשים, שאין דמים למותים.

ופירש רש"י (ד"ה שאין), שהוא משום שכיון שמת קודם ששמו אותו, ובזמן השומא אין דמיו ידועים – לכן הם פטורים. (ובתו"ט, פ"ה מ"ב ד"ה שאין, כתב שהוא משום שמת אסור בהנאה, ע"ש). אך בסתם נודר, שחיובו חל מחיים, היורשים חייבים. וכן נאמר במפורש במשנה (שם):

האומר... דמיו של פלוני עלי, ומת הנודר – יתנו היורשים.

ועל כך נאמר בגמ' (שם):

אמר ערכי עלי ומת, יתנו היורשין – ש"מ מלוה על"פ גובה נון היורשים (ודותה הגמ') – שאני הכא דמלוה הכתובה בתורה היא, דמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא. (ומסקינן) – הכא במאי עסקינן? – כשנמדד בד"ן (רש"י: וחיובו קודם מותו, דה"ל כמלוה בשטר).

סעי' א', שכתבו שחייבים, אך אין כופין אותו. ע"ש. ולכן נראה לענ"ד שהם חייבים לכו"ע. וכן משמע מדברי המהרי"ט (ח"ב, חו"מ סי' נ' ד"ה ולא תימא), שאע"פ שאין שיעבוד נכסים בנדר, מ"מ היורשים חייבים לפרוע את נדרו מכוח המצוה לקיים את דברי המת. ואע"פ שלא השליש ביד שלישי, מכיון שאינו יכול לחזור בו – כמשליש דמי, וחייבים לפרוע את נדרו. ואף שאין כופין על היורשים ואין יורדים לנכסיהם כדי לקיים את נדרו של אביהם – הם חייבים לפרוע את נדרו של אביהם משום שמצוה לקיים את דברי המת. (ועי' שו"ת חתם סופר חו"מ סי' קי"ד-קט"ו).

מסתבר שמשום מצוות כיבוד אב ואם הוא חייב לשלם את נדרו של אביו, אלא דלא נחתין לנכסיה, כמו מלוה על-פה (וכפי שכתבנו לעיל אות א').

תשובה

לסיכום, שיטת הב"י היא שיש שיעבוד נכסים בנודר לצדקה, ועל כן היורשים חייבים לשלם את נדרו של אביהם. ואפילו לשיטת הרמ"א, הסובר שאין שיעבוד נכסים, מסתבר שבבנו של הנודר לא אמר שפטור מלשלם, אלא חייב משום כיבוד אב ואם, וכמו שמצינו בפריעת חוב (עי' רמב"ם הל' מלוה ולווה פ"א ה"ו, שו"ע חו"מ סי' ק"ז

סימן פו

חזקה לבניית סוכה בחצר משותפת

א. כיצד נוצרת חזקת תשמישין

חזקה זו היא חזקת תשמישין. כי אתה טוען שזכותך היא להשתמש במקום בכל ימי חג הסוכות לצורך קיום מצוות סוכה. אינך טוען בעלות מוחלטת על המקום, אלא רק על הזכות להשתמש בו שימוש זמני. נושא זה נידון במסכת ב"ב (י' ע"א-ע"ב). ובשו"ע (חו"מ סי' קנ"ג סעי' ט"ז בהג"ה) כתב הרמ"א:

ובחזקת טולס ונעיצת קורות, ו"א דבעינן חזקה ג' שנים וטענה, ויש חולקין בכל חזקות אלו. (כלומר, לדעת החולקים אין צורך בג' שנים ובטענה). אך אין הכרעה בין שתי הדעות. ובמקום אחר (סי' קנ"ה סעי' ל"ה) כתב המחבר: כל הרחקות שאמרנו, אם לא הרחיק וראה חבירו ושתק – הרי זה מחל, ואינו יכול לחזור ולהצדיקו להרחיק.

ועל כך כתב הרמ"א:

וכן ראוי להודות, אע"ג ד"א דבעינן חזקה שלוש

ראשי פרקים

שאלה

א. כיצד נוצרת חזקת תשמישין

ב. חזקה שאינה רצופה

ג. חזקה בסוכת החג

תשובה

מסקנות

שאלה

לכבוד מר ...

שלום וברכה

שאלת על חצר משותפת, שבמשך 26 שנה נהגת לבנות שם סוכה לחג הסוכות, ומשום כך אתה טוען לחזקה על המקום למטרה זו. ועתה בא שכן שקנה את הדירה מאדם אחר, ומערער על החזקה. ושאלתך היא, האם הוא יכול למנוע ממך להמשיך לבנות את סוכתך באותו מקום.